

УДК 330.101

С.Б.ТИМОФІЄВА

Харківський національний університет міського господарства імені О.М.Бекетова

РОЗВИТОК НАЦІОНАЛЬНОЇ ІННОВАЦІЙНОЇ СИСТЕМИ ЯК МЕХАНІЗМ ПІДВИЩЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ

Розглядаються особливості формування національної інноваційної системи як чинника конкурентоспроможності економіки України.

Рассматриваются особенности формирования национальной инновационной системы как фактора конкурентоспособности экономики Украины.

The peculiarities of formation. the national innovation system as a factor in the competitiveness of the economy of Ukraine.

Ключові слова: інновація, національна інноваційна система, конкурентоспроможність, регіон, технологічна модернізація.

Посилення міжнародної конкуренції, обмеженість природних ресурсів, соціальні та політичні проблеми економічного розвитку обумовлюють необхідність постійного удосконалення системи управління конкурентоспроможністю національної економіки. Особливе значення для забезпечення стійкого зростання економіки України має інтенсифікація процесу розробки та реалізації інновацій, які перетворилися останнім часом на найважливіший фактор отримання конкурентних переваг у сферах виробництва і збуту продукції або послуг. Досвід розвинутих країн світу свідчить про істотний вплив інноваційного чинника на рівень конкурентоспроможності національної економіки. Істотний внесок у дослідження ролі інновацій в економічному розвитку та підвищенні конкурентоспроможності національної економіки зробили наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених: А. Амоші, В. Гейця, С. Глазьева, А. Кузнєцовой, В. Тарасовой, О. Федірко [1-6] та багатьох інших.

На сьогоднішній день створено ґрунтовну теоретичну базу, яка дозволяє визначити сутність, принципи, механізми управління конкурентоспроможністю національної економіки. У той же час недостатньо обґрунтовані механізми впливу інноваційної системи держави на рівень її конкурентоспроможності, фрагментарним є дослідження особливостей розвитку транскордонних інноваційних систем. Об'єктивна необхідність подальшого розвитку теоретичних і організаційно-методичних підходів до формування конкурентоспроможності національної економіки України в умовах інноваційної конкуренції обумовлює актуальність даної проблеми.

Предметом дослідження даної проблеми є теоретичні та науково-методичні засади підвищення конкурентоспроможності національної економіки в умовах розвитку національної інноваційної системи.

В Україні створено основні державні інститути і законодавчо-правове забезпечення, необхідне для реалізації інноваційної моделі розвитку. Державне регулювання і стимулювання діяльності інноваційних інфраструктурних організацій здійснюється за трьома напрямками:

- безпосереднє регулювання (законодавчо - нормативна база, адміністративні заходи);
- управління державною власністю і державним сектором (наукова і матеріально-технічна база, будівлі, споруди і території);
- опосередкований вплив на інвестиційні процеси (активізація конкуренції в інноваційному секторі, посилення вимог до здійснення експертизи інноваційних проектів у рамках СЕЗ).

Стратегія становлення інноваційної економіки є невід'ємною частиною загальної стратегії розвитку держави, вона орієнтована на визначення і досягнення перспективних цілей в умовах глобальних процесів, що відбуваються в світовій економіці, які корегуються зовнішньоекономічним середовищем та визначають економічну незалежність України, її конкурентоспроможність. На жаль, нестабільна економічна ситуація останніх років та світова економічна криза загальмували даний процес. Вирішення цієї проблеми ґрунтується на підвищенні ролі регіональних інноваційних процесів, використання яких у зовнішньоекономічній стратегії надасть поштовх вітчизняній економіці до позитивних зрушень, економічного зростання та забезпечить реалізацію економічних інтересів України на міжнародних ринках [6, с. 220].

На початку ХХІ століття близько 90 % підприємств України опанували виробництво нових видів продукції; 23,5 % – впроваджували нові технологічні процеси; 13,9 % – здійснювали комплексну механізацію й автоматизацію виробництва. Однак за останнє десятиріччя значно знизилася частка ВВП, що спрямовується на фінансування науки і НІОКР, яка у 1991 р. складала 2,47 %, а сьогодні близько 1,3 % (тоді як у Швеції – 3,7 % від ВВП; у США – 2,8; у Німеччині – 2,4 %) [3, с. 18]. Отже, система державної фінансової підтримки інноваційної діяльності в Україні не відповідає сучасним вимогам і відрізняється значною кількістю пріоритетів, що не дозволяє докорінним чином модернізувати промислове виробництво.

Країни з транзитивною економікою не в змозі вийти з економічної кризи та провести глибокі структурні перетворення без залучення й ефективного використання іноземних інвестицій. Спираючись на сві-

товий досвід, акумулюючи підприємницький, державний та змішаний капітал, забезпечуючи доступ до сучасних технологій і менеджменту, іноземні інвестиції не тільки сприяють формуванню національних інвестиційних ринків, а й активізують інші факторні ринки та ринки товарів і послуг. Крім того, вдале застосування іноземних інвестицій, як правило, сприяє макроекономічній стабілізації, дає змогу розв'язувати окремі соціальні та регіональні проблеми трансформаційного періоду. Тому зважаючи на досить обмежені джерела внутрішнього інвестування в Україні, залучення іноземного інвестора, особливо у формі прямого інвестування, набуває важливого практичного значення.

Аналіз світового досвіду функціонування регіональних інноваційних структур дозволяє визначити види регіональних інноваційних комплексів та особливості усталених (європейська, англо-американська, японська) та таких, що формуються, моделей регіональних інноваційних процесів (китайська, пострадянська). Найістотнішими чинниками розвитку англо-американської моделі є: високий рівень витрат на наукові дослідження; висока координація досліджень у цивільній та оборонній сферах; тісні зв'язки між вузівським сектором науки і промисловістю, розвинутий ринок венчурного капіталу; сприятливі психологічні передумови; потужна система правового захисту.

Базовими для японської моделі є принципи: суспільної корисності; превалювання суспільних інтересів над особистими; наявність коопераційних зв'язків між промисловістю, банківською сферою та сферою освіти; розширення бази фундаментальних досліджень; висока здатність до адаптації технічної інформації. Особливостями європейської моделі регіональних інноваційних процесів є: переважання удосконалення інновацій; проведення НДДКР на коопераційній основі; значне фінансування НДДКР, що проводяться малими та середніми фірмами, в межах програм регіонального, національного та європейського розвитку; активізація формування загального європейського простору в галузі освіти, науки та інновацій [5, с. 235].

Визначені елементи, наявність яких є запорукою формування сприятливого мікросередовища комплексу, зокрема наявність закладів вищої та середньої професійної освіти в сфері високих технологій та відповідно до галузевої спеціалізації комплексу, велика частка сервісних компаній, превалювання приватних та колективних компаній, повний спектр фінансових, маркетингових, консультаційних фірм, обов'язкова наявність бізнес-інкубатора, кількісне переважання малих, середніх та малих фірм, ефективний органічно вбудований механізм управління.

Провідну роль у формуванні регіонального інноваційного комплексу відіграє аналіз мотивів до здійснення інноваційної діяльності суб'єктами комплексу. Ідентифікація інноваційних, інвестиційних та інфраструктурних мотивів, а також групи ресурсних та цільових є одним з головних елементів побудови концепції регіонального інноваційного комплексу та ефективного вирішення завдань підготовчого, проектувального, інвестиційного та інноваційного етапів його розвитку.

Збереження темпів економічного зростання в межах 6-7 % щорічно передбачає необхідність створення механізмів спрямування до 70 % інвестицій у розвиток високотехнологічних та інноваційних виробництв [1, с. 116]. При цьому середовище, сформоване в межах регіонального інноваційного комплексу, є найбільш сприятливим для розвитку таких виробництв, підвищення конкурентоспроможності виробників. Слід зазначити наявність чинників, що стримують подальший розвиток інноваційної сфери в Україні та її регіонах, а саме: концентрація інновацій у ВПК; незважаючи на досить високий рівень фундаментальних досліджень, низький рівень їх комерціалізації; недостатня ефективність та незадовільне фінансування НДДКР; скорочення обсягів та зниження якості роботи науково-дослідних та дослідно-конструкторських структур на підприємствах; відсутність реальних дієвих механізмів для фінансування інновацій; розрізненість окремих етапів інноваційного процесу; відсутність досвіду щодо формування та функціонування регіональних інноваційних структур [5, с. 336].

Аналіз інноваційного розвитку дав змогу побачити не лише проблемні сторони, а й відслідкувати позитивні тенденції, що зводяться до: створення сприятливих ринкових умов для впровадження інновацій у виробничу діяльність та побут населення; поступового зростання бюджетного фінансування потреб науково-технічного розвитку; формування потенційних передумов зростання попиту на інноваційну продукцію у вітчизняній економіці; зростання споживчого попиту суб'єктів національної економіки на інноваційні продукти, технології, знання; зростання завдяки постійному збільшенню доходів населення споживчого попиту, що супроводжується приростом попиту на складну наукомістку продукцію; посилення конкурентного тиску на внутрішньому і зовнішньому ринках, що поступово підштовхує підприємства до розуміння важливості інноваційної переорієнтації виробництва; активізації участі українських виробників у конкуренції на зовнішніх ринках, які висувають додаткові жорсткі вимоги до їхньої інноваційної адекватності; збільшенню частки іноземних замовлень українським науковцям на виконання досліджень, в тому числі з боку США та країн Євросоюзу, що є свідченням збереження ще не до кінця втраченого

потенціалу фундаментальної науки; підсилення ролі регіональних органів управління в забезпеченні науково-технічної діяльності.

Проблеми, що стримують розвиток інноваційних процесів в Україні: відсутність науково-методологічної бази формування інноваційної системи; відсутність системності у здійснюваних державою заходах щодо реалізації інноваційного потенціалу національної економіки; державне управління інноваційною діяльністю здійснюється без чітко сформульованої стратегії науково-технологічного та інноваційного розвитку, інтегралу її реалізації, послідовної та виваженої зовнішньої та внутрішньої економічної політики; відсутність дієвої системи пріоритетів розвитку науково-технологічної сфери:

- пріоритети інноваційного розвитку проголошені суто формально, механізми їх реалізації не відпрацьовані;
- незважаючи на деякі успіхи в стабілізації макроекономічних показників, не вдається домогтися відчутних результатів в створенні сприятливих умов для інноваційної діяльності вітчизняних виробників, що зокрема відбивається на показниках експорту інноваційної продукції;
- інноваційна сфера нашої країни і досі не стала посправжньому привабливою для вітчизняних та іноземних інвесторів.

З огляду на існування поряд з проблемами, які можна розглядати по-різному, – і як позитив і як негатив, позитивних тенденцій розвитку інноваційних процесів, спробуємо означити шляхи для розв'язання та вирішення даних проблем. Шляхами розв'язання та вирішення проблем може стати:

- вдосконалення нормативно-правової бази для забезпечення розвитку інноваційної системи України;
- необхідність системного і послідовного впровадження функціональних принципів державного управління інноваційною діяльністю;
- органічне включення всіх окремих елементів інноваційного розвитку в єдину активно і цілеспрямовано функціонуючу національну інноваційну систему, що можливо лише за умови дії потужних системно утворюючих факторів.

Такими факторами могли б стати загальнодержавні пріоритети інноваційної політики за умови їх усвідомлення на всіх рівнях як основного засобу реалізації загальнонаціональної ідеї; модернізація вільних економічних зон; створення мережі малих інноваційних впроваджувальних підприємств; удосконалення системи управління інноваційними проектами і програмами; підвищення інноваційної культури суспільства; створення системи організаційно-економічного та інформаційного забезпечення розвитку інноваційних процесів.

З огляду на те, що головними завданнями стратегії інноваційної політики України є забезпечення збалансованої взаємодії наукового, технічного, виробничого та підприємницького потенціалів, розробка та впровадження механізму активізації інноваційної діяльності суб'єктів підприємництва, поширення інновацій в усіх сферах національної економіки, національна стратегія, орієнтована на формування інноваційної моделі розвитку, повинна поєднувати: безпосередні заходи національного та регіонального рівнів, здійснювані за прямого бюджетного фінансування, які сприятимуть поліпшення якісних характеристик вітчизняного науково-технологічного потенціалу, інтенсифікації опанування науковими знаннями та новими технологіями, всебічному розвитку людського капіталу; здійснення суб'єктами національної економіки інноваційної діяльності та інвестицій інноваційного спрямування в конкурентному середовищі, збільшення пропозиції інноваційних продуктів, технологій та знань.

Таким чином, створення та розвиток національної інноваційної системи та регіональних інноваційних комплексів забезпечить перехід до інтенсивного типу економічного зростання, структурну перебудову економіки, оптимізацію структури форм власності у суспільстві та структури державного управління і як наслідок, формування середнього класу, пожвавлення малого та середнього підприємництва. Тому необхідно швидке оновлення технічного та технологічного рівня країни, що забезпечить збереження та відновлення її науково-технічного потенціалу, вирівнювання показників економічного розвитку регіонів, раціональне використання ресурсів, оптимізацію джерел фінансування науки. Саме ці тенденції забезпечують формування та ефективне функціонування регіональних інноваційних комплексів як механізму підвищення конкурентоспроможності економіки.

1. Амоша А.И. Неоиндустриализация и новая промышленная политика Украины / А.И. Амоша, В.П. Вишневский // Економіка промисловості. – 2012. – №1-2. – С. 3-33.
2. Національна інноваційна система та інноваційно-інвестиційна діяльність / за ред. В. М. Гейця. – К.: Ін-т екон. прогнозув.: Фенікс, 2003. – 624 с.
3. Глазьев С.Ю. Стратегия опережающего развития России в условиях глобального кризиса: монография / С.Ю. Глазьев. – М.: Экономика, 2010. – 255 с.
4. Кузнцова А.Я. Фінансові механізми стимулювання інвестиційно-інноваційної діяльності: Моногр. – Львів: Львів. банків. ін-т, 2011 – С.16-27.
5. Тарасова В.В. Теоретичні аспекти становлення регіонального інноваційного комплексу // Зб. Наук. пр. – Дніпропетровськ: ДНУ, 2012. – Вип. 157. – С. 173-182.
6. Федірко О.А. Інституціональні передумови формування інноваційної моделі розвитку економіки України // Теоретичні та прикладні питання економіки: зб. наук. пр. – К.: КНУ ім. Т. Шевченка, 2009. – Вип. № 3. – С. 220-229.

Отримано 24.01.2014